

Proučevanje migracij v andragogiki: analiza avtobiografskega zapisa Neže Gerkšič – Agnes Lacroix

*Klara Kožar Rosulnik*¹

Povzetek

Migracije postajajo vse bolj aktualna tema na različnih znanstvenih področjih. Tudi andragogika se vse intenzivneje posveča različnim fenomenom, povezanim z migracijami. V andragogiki migracije obravnavamo v povezavi s formalnimi in neformalnimi oblikami izobraževanj ter z učenjem v vsakdanjem življenju. Avtorica v prispevku obravnava migracijske izkušnje svoje pratete Neže Gerkšič oz. Agnes Lacroix kot polje učenja, ki ga interpretira s teorijo biografskega učenja. Biografsko učenje obravnava kot proces, ki se dogaja v vsakdanjem življenju in (re)konstruira identiteto, znanje, veščine, stališča in vrednote. Raziskavo, ki sledi fenomenološki paradigmi kvalitativnega raziskovanja, je razvila na podlagi avtobiografskega zapisa, ki vključuje celotni življenjski potek z vsemi Nežinimi migracijam. Z analizo avtobiografskega zapisa prikaže, kako je akterka migracij z različnimi strategijami (s strategijo prilagajanja, z osebno rastjo, razvojem individualnega sloga življenja, s poseganjem v družbena pravila okolja ter z inovativnim učenjem) oblikovala svoja znanja in identiteto. Avtorica strategije predstavi kot orodje, s katerim se lahko učenje analizira in interpretira ob izkušnji migracije.

Ključne besede: andragogika, migracije, biografsko učenje, ženska migracija, identiteta, avtobiografska metoda, fenomenološka paradigma raziskovanja

Migration as a Field of Research in Adult Education: An Analysis of the Autobiographical Story of Neža Gerkšič – Agnes Lacroix – Abstract

Migration has become an increasingly topical issue in various scientific fields. Adult education has also been more and more intensely dedicated to various migration related phenomena. In adult education migration is discussed in relation to formal and non-formal education, as well as learning in everyday life. The author discusses the migration experiences of her great-aunt, Neža Gerkšič – Agnes Lacroix, as a field of learning, interpreted using the theory of biographical learning. The research deals with biographical learning as a process that is happening through our experiences in everyday life and signifies the (re)construction of identity, knowledge, skills, attitudes and values. The research, which follows the phenomenological paradigm of qualitative research, has been based on Neža's autobiographical story that shows all of her migrations throughout her life. The analysis of the autobiographical story has shown how a woman as an active subject in the migration process acquired her knowledge and (re)

1 Dr. Klara Kožar Rosulnik, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU

constructed her identity with different strategies (adaptation, personal growth, development of an alternative lifestyle, influencing environmental social rules, innovative learning). The article concludes by presenting the learning strategies which represent tools to help in the analysis and interpretation of learning that happens in the experience of migration.

Keywords: adult education, migration, biographical learning, female migration, identity, auto-biographical method, phenomenological research paradigm

Uvod

Migracije niso zgolj z ljubeznijo, s študijem, izboljšanjem življenjskih razmer, vojno ali avanturo motivirana fizična gibanja posameznikov oziroma skupin z enega geografskega območja na drugega (gl. Klinar 1976), kar različne vede raziskujejo že precej časa, temveč so povezane tudi s spreminjanjem posameznika, ki se seli. To pa vključuje spreminjanje znanja in veščin, samopodobe, identitete, mentalnih vzorcev, vrednot in vsakdanjih praks. Prav zato postajajo migracije izziv za andragogiko (Guo, 2013; McNair, 2009; Zelinska, 2013).

V andragogiki se s proučevanjem migracij in z njim povezanega učenja ukvarjamo na dva načina. Prvi je povezan z različnimi vrstami organiziranega izobraževanja za migrante in večinsko družbo, drugi pa z doživljanjem sprememb in izkustvenim učenjem ob zapuščanju geografskega in socialnega prostora ter umeščanju v nov prostor, ki se odraža v spremenjenem posameznikovem znanju, spremenjeni identiteti, simbolnih mrežah in pomenih, načinih mišljenja, emocionalnih procesih in praksah vsakdanjega življenja. Organizirano izobraževanje za migrante je del številnih raziskav. Tudi v sklopu ESREA mreže raziskovalcev izobraževanja odraslih je organizirana posebna, migracijam namenjena skupina (ESREA, 2018), ki se ukvarja z različnimi oblikami in dejavniki izobraževanja. Razmeroma malo pa je raziskav o informalnem učenju² ali učenju v vsakdanjem življenju, ki bi vključevale izkušnje migrantov.

V raziskavi, po kateri je nastalo besedilo, smo se osredotočali na učenje ob migraciji, kar smo analizirali s konceptom biografskega učenja. Ta učenje interpretira kot proces celostnega spreminjanja posameznika (Jarvis, 2006; Kožar Rosulnik, 2015), saj so rezultati učenja, poleg pridobljenega znanja, še (pre)oblikovane izkušnje, veščine in vrednote, novi načini mišljenja, čustvovanja in delovanja ter rekonstruirane identitete (Jarvis, 2012). Biografsko učenje se povezuje z izkušnjskim (Jarvis, 2006) in s transformativnim učenjem (Dirkx, 1998; Mezirow, 2009; Tennant, 2012), z učenjem

2 Za učenje, ki ni organizirano in se dogaja v vsakdanjem življenju kot nenadzorovano učenje, nimamo enotnega poimenovanja. V literaturi se pogosto srečujemo z izenačevanjem izraza *informal* z izrazom ‚priložnostno‘. Strinjamo se z B. Rotarjem (Rotar, 2013, str. 103), da za vse strokovne izraze ni mogoče najti slovenske ustreznice in da je včasih »ponaševanje« vir nesporazumov. Informalno učenje ne pomeni le priložnostnega pridobivanja znanja, temveč označuje »nezapovedano, nenadzorovano, samoiniciativno« učenje (ibid.), ki ni priložnostno usposabljanje. Informalno učenje lahko razumemo kot učenje v vsakdanjem življenju, ki se ne dogaja zunaj družbenih procesov.

ob življenjskih prehodih (Wildemeersch in Stroobants, 2009) in narativnim učenjem (Rossiter in Clark, 2007).

Izkušnja selitve predstavlja stresen, čustven, včasih izjemno negativen življenjski dogodek. Stres je povezan z odhodom posameznika iz domačega, »varnega« ali vsaj znanega okolja v novo, neznano okolje, v katerem se sooča z novimi izkušnjami, ki, ker niso del rutinskih vzorcev, zahtevajo nujne spremembe. Nove situacije povzročajo t. i. življenjsko ali biografsko zarezo (*disjuncture*). Idejo t. i. življenjske zareze ali disharmonije med identiteto (kot psihosocialno strukturo osebe v svetu) in zunanjim svetom, ki je sprožilni moment za učenje, v svojem modelu učenja razvija Jarvis (2006, 2012). O biografski zarezi govorimo, ko posameznikov biografski repertoar, ki je del življenjskega sveta ali običajne reakcije na situacije, ne zadostuje za samodejno obvladovanje družbenega položaja. Da bi posameznik uspešno deloval v okolju, v katerem se znajde, rutinsko vedenje ne zadostuje. Zareza se lahko pojavi kot manjši razkorak med lastno biografijo in dožemanjem situacije, na katerega lahko posameznik odgovori z minimalnimi prilagoditvami v vsakdanjem življenju, lahko pa je ta razkorak večji ter zahteva veliko učenja – ne le prilagoditve določenih vzorcev, temveč spreminjanje celotnih nizov vzorcev na različnih ravneh (kognitivni, emocionalni, vrednotni, delovnanjski).

Migracija posamezniku prinaša kompleksne izzive. S širitvijo prostorske sfere in spoprijemanjem z novimi okolji, ki so glede na koncept biografskega učenja vedno tudi učni prostori, posamezniku omogoča ekstenzivno življenjske izbire (Jordan in Düvell, 2003). Selitev od posameznika zahteva, da sprejme novo življenjsko/učno okolje, rekonstruira svojo biografsko/učno pot ter tako (pre)oblikuje svoj življenjski svet. Prehajanje med kulturami povzroči zarezo v biografiji posameznika, saj posameznik zapušča prvotno kulturo, v kateri se je socializiral, ter vstopa v novo, s katero sprva še ne čuti povezanosti. Migracija spreminja razmerje med osebo in okoljem, kar povzroča disharmonijo in neravnovesje oziroma biografsko zarezo na ravni posameznika. Ta disharmonija po Jarvisu (2006) pomeni motivacijo za ponovno vzpostavitev ravnovesja, ki jo dosežemo z učenjem. Posameznik lahko v migracijskem procesu z reflektivnim mišljenjem kot aktivni opazovalec lastne izkušnje razvija učenje, ki vključuje procese transmisije (pridobivanja, prenosa podatkov), transakcije (dialog s sabo in z okoljem, izmenjava v odnosih) in transformacije (ozaveščanje kognitivnih vzorcev in formiranje identitete).

Za biografsko učenje je pomemben tudi koncept narativnosti (Tedder in Biesta, 2009). Ob doživetju potrebujemo sistem znakov, s pomočjo katerih doživetje vpnemo v kulturne pomene in s katerimi lahko o njem v dialogu sporočamo drugim. Tedder in Biesta (2009) sta biografsko učenje povezala z narativno strukturo življenjske zgodbe, s čimer sta poudarila rabo pripovedi kot metode reflektivnega učenja. Posameznik skozi pripovedovanje opisuje svoje doživljanje sveta v preteklosti (zgodovinski spomin), sedanjosti (kako doživlja samega sebe in kako ga vidijo drugi) in prihodnosti (kakšen želi postati, v kakšnem svetu želi živeti) (Bruner, 2002). Že samo pripovedovanje življenjske zgodbe

torej predstavlja proces učenja – poimenujemo ga narativno učenje. Življenjska zgodba ni le rezultat izkušenj, doživetega, temveč je konstruirana na temelju pomenov, ki so pripisani izkušnjam. Konstrukcija zgodbe in naracija sta del učnega procesa in oblikujeta narativno vednost (Kroflič, 2017). Življenjska zgodba nam pomaga razumeti, o čem posameznik razmišlja, kako in kaj občuti ob določenih življenjskih izkušnjah; prav tako lahko s pripovedovanjem o doživetju kritično analizira svoje doživljanje. Posameznik med nastajanjem zgodbe vzpostavlja stik s samim sabo, svojo identiteto, svojimi življenjskimi resnicami in vrednotami, kar mu pomaga, da jih sprejme in spremeni. Pripovedovanje ne konstruira le posameznikovega življenja (zgodbe o življenju), temveč tudi identiteto.

Temeljno zasnovo za raziskavo, ki jo predstavljamo v besedilu, smo razvili na podlagi avtobiografskega zapisa pratete³ Neže Gerksič. Namen raziskave, načrtovane po načelih fenomenološke metodologije (Creswell, 2013; Van Maanen, 2017) in utemeljene teorije (*grounded theory*) (Charmaz, 2014), je bil ugotoviti, kako posameznica z izkušnjo migracije z različnimi strategijami učenja (re)konstruira svojo identiteto. S pomočjo avtobiografske pripovedi smo želeli spoznati življenje akterke migracije v izvorni družbi, njene motive za migracijo, njeno doživljanje prehajanja meja, vpliv migracije na njeno (ne)opolnomočenje in način življenja v novi družbi ter kako se je (po pripovedovanju) spremenila njena identiteta. Z raziskavo smo hoteli osvetliti tudi dolgo spregledano področje raziskovanja – ženske kot akterke migracijskih procesov. Kljub stalni prisotnosti ženskih migracij so bile tekom zgodovine migracijske izkušnje žensk bodisi prezrte bodisi stereotipno obravnavane. Te so v slovenskem prostoru postale predmet zanimanja šele v zadnjem desetletju, predvsem zaradi intelektualnih prizadevanj nekaterih raziskovalk in raziskovalcev (npr. Milharčič Hladnik in Mlekuž, 2009; Vidmar Horvat, 2014; Cukut Krilić, 2009; Kožar Rosulnik, Ličen in Milharčič Hladnik, 2016).

Vsak ima svojo usodo

Avtobiografski zapis pratete Neže, ki smo ga v dar prejeli jeseni leta 2005, nosi pomenljivi naslov: *Vsak ima svojo usodo*. Življenjska zgodba, natipkana na pisalni stroj, se nam je zdela zanimivo in bogato biografsko gradivo za analizo učenja iz migracijskih izkušenj, saj omogoča vpogled v učenje in migracijske procese na ravni posameznice. Dodatni vpogled v Nežino življenje smo dobili z elektronsko korespondenco s hčerko Malou in vnukinjo Sandrine med letoma 2015 in 2016 ter z branjem pustolovskega romana *Afrika, Afrika*⁴ (Dajčman, 1994).

Prva posebnost teksta, ki bi jo radi izpostavili, je raba jezika. Neža se je iz Slovenije izselila takoj po osnovni šoli in tekom življenja le redko uporabljala slovenski jezik.

3 Prateta Neža je bila sestra (avtoričinega) deda Jožeta.

4 Na podlagi zapisane zgodbe ter osebnih pogovorov z Nežo Gerksič/Agnes Lacroix je izšel pustolovski roman *Afrika, Afrika* (Dajčman, 1994).

Vendar pa je njen materni jezik ostal tekoč, besedni zaklad skoraj neverjeten. Res pa je njen jezik »obstal v času«. Tekst je zapisan v slovenščini, ki se je uporabljala v prvi polovici 20. stoletja, vmes se prikrade tudi kakšna belokranjska narečna beseda. A je zato besedilo le še bolj pristno in na trenutke celo »romantično«. Dobrih šestdeset strani dolga življenjska zgodba se bere kot roman, katerega rdeča nit je Nežina migracija v Afriko ter ljubezenska zgodba med njo in njenim možem. Naslov zapisa bi lahko razumeli kot avtoričino prepričanje v edinstvenost posameznikovih življenjskih poti ali kot pasivno vdanost v usodo. Vsebina pa odkriva, da je bila v življenju aktivni subjekt svojih dejanj in ne le pasivna žrtev okoliščin.

Neža je z zapisom svoje življenjske zgodbe postala zgodovinski družbeni subjekt. S svojim zapisom je vpisala svoje žensko ime, Neža oz. Agnes. Dualnost pri rabi osebnega imena v zgodbi je naslednja opomba, ki bi jo radi izpostavili. Tekom zgodbe se njeno rojstno ime Neža spremeni v Agnes, in sicer se to zgodi z migracijo v Alžirijo. Opazimo, da v zgodbi svoje izvorno ime Neža oz. Nežika zapisuje bolj pogosto kot Agnes. Predvsem v prvem delu besedila, kjer opisuje svoje otroštvo, ki ga je preživela v Sloveniji, zelo velikokrat zapiše svoje ime, predvsem v dialogih: »Ne jokaj, Nežika. (...) Boš videla, Nežika. (...) Kaj se je zgodilo mali Nežiki? (...) Pridi, Nežika! (...) Ali je to mala Nežika?« ipd. V trenutku, ko pride na posestvo v Alžiriji, na katerem je delal njen brat Jože, jo gostitelji pokličejo po imenu Agnes. In od tedaj se njeno »novo« ime zapiše bolj poredko, prav tako je manj dialogov. Iz tega lahko sklepamo, kako rada se je spominjala otroštva ter skrbno hranila spomine v svojem srcu.

Kot vsak zgodovinski vir imajo tudi zapisane življenjske zgodbe svoje šibke točke. Že na začetku raziskave smo se spraševali, koliko se opis dogodkov iz preteklosti dejansko sklada z nekdanjo realnostjo. Vprašanje se nanaša na odnos med spominom in pripovedjo. Dejstvo je, da se v pripovedovanju o preteklem življenju sčasoma pojavijo določena odstopanja, saj so spomini subjektivni, poleg tega spomini z leti (z)bledijo (Strle, 2009). Neža je zgodbo zapisala v Franciji leta 1994, ko je bila stara 81 let, kar ni zanemarljivo dejstvo. Poleg tega je zgodbo pisala, ko je bila kot osebnost že spremenjena in je na preteklost gledala z drugačnimi očmi. Številni avtorji, ki se ukvarjajo z avtobiografskimi gradivi, ugotavljajo, da spomin ni odvisen le od lastnega izkustva, temveč se sčasoma (pre)oblikuje v interakciji z mnogimi drugimi dejavniki. Pisnemu viru zato nismo slepo verjeli in smo določene podatke preverili pri avtoričini hčerki Malou in vnukinji Sandrine.

Nežino otroštvo in prvi zametki življenjskih načrtov

Neža se je rodila 8. maja 1913 v vasi Suhor v Beli krajini. Občutljiva in inteligentna deklica je bila najmlajša med šestimi otroki. Imela je tri brate in dve sestri: Janeza, Jožeta, Toneta, Metko in Mico. Njeno sicer srečno otroštvo je zaznamovalo garanje družine za

preživetje. Revščina in delo sta bili prevladujoči izkušnji njenega družinskega življenja v rodni vasi. Poleti, ko ni bilo šole, je na polje, kjer so delali starši, brat Jože in sestra Metka, prinašala kosila. Takrat je »analizirala« svoje življenje, ki bi ga živela, če bi ostala v rodni vasi celo življenje. Vedela je, da ji ta kraj ne obeta več kakor le delo na polju, ki ga ni marala. Z avtorefleksijo in avtoanalizo⁵ je spoznavala, kakšna oseba si želi postati, kakšne so njene želje, hrepenenja ter kakšno prihodnost si želi ustvariti. Rada je razmišljala o krajih »zunaj« svojega življenja, ki jih je spoznavala pri geografiji, in sanjala o tem, da bi jih obiskala:

Pobirati krompir ali korenje ni bilo zanimivo, zato sem že, čeprav majhna, sklenila, da ne bom nikoli delala na njivah. Ko smo se učili v šoli zemljepis, sem sanjala o teh tako oddaljenih krajih, katere nam je gospodična pokazala na zemljevidu. Najprej so me zanimale sosednje države, kot Italija, Francija, Španija; posebno pa dežele onstran morja, kot Afrika, Amerika. V svoji duši sem že odločila, da ko bom velika, bom šla nekam daleč, najbrž v Afriko, kjer vedno sije sonce in kjer so žene sužnje moškim. Mislim, da je povsod tako in da so po celem svetu žene malo ali bolj sužnje – najprej svojih možev in potem sužnje svojih otrok. Vse te načrte sem obvarovala v svojem srcu in se vprašala, kako bi morda šla nekam iz Suhorja, saj starši niso imeli denarja, da bi se njihova Nežika tako špansirala po svetu; kaj takega ni še nikoli nihče videl.

Nežo je razmišljanje o selitvi v tujino osvobodilo pričakovanj izvirne družbe; selitev je bila njen edini načrt za prihodnost. Ker je bila odlična učenka, delo na njivah pa je ni veselilo, si je po končani osnovni šoli želela nadaljevati izobraževanje, ki bi ji odprlo vrata v svet. Starši ji zaradi pomanjkanja denarja niso mogli omogočiti šolanja v Metliki ali Novem mestu, zato je bila zanjo edina možnost za nadaljevanje učenja in izobraževanja odhod v samostan. Odločila se je za vstop v sarajevski samostan, v katerem je že bila njena sestrična Marija. Sprva se starši z njeno odločitvijo niso strinjali, toda sčasoma so si zaradi hčerkinega vztrajnega pregovarjanja premislili in podprli njeno odločitev. Kljub temu je bila mama čustveno prizadeta, saj ji je tujina »vzela« že dva sinova:

Imela sem brata Janeza, ki je odšel v Ameriko, ko je bil star osemnajst let. [...] Janez se ni nikdar vrnil iz Amerike. Poročil se je tam, žena mu je dala dva sinova in mislim, da je srečno živel s svojo družino [...] Naša mama je močno trpela zaradi svojega sina, ker bi bila rada, da se Janez vrne domov, in ate so tudi to želeli. [...] Jože pa je odšel v Francijo, kjer je bil upravitelj pri nekem posestniku velikih vinogradov, dve leti po tem pa je odšel v Severno Afriko, v Algerie. Tam se je tudi pečal s še večjimi vinogradi in vsi so ga spoštovali in cenili, Francozi in Arabci.

Bela krajina je slovenska pokrajina, iz katere se je poleg Dolenjske in Prekmurja v obdobju do druge svetovne vojne izselilo največ ljudi. Vzroki za to so bili predvsem

5 Avtorefleksijo in avtoanalizo razumemo kot opazovanje in razmišljanje o samem sebi. Gre za procesa, ki omogočata, da je posameznik istočasno objekt in subjekt opazovanja, kar vodi v (re)konstrukcijo identitete.

gospodarski, saj je kapitalistična proizvodnja ob koncu 19. stoletja to območje obšla. Ker večje industrije do obdobja po drugi svetovni vojni v Beli krajini ni bilo, so se Belokranjci preživljali pretežno s poljedelstvom, z živinorejo in vinogradništvom. V zadnjih desetletjih 19. stoletja je v Evropo z ameriškega kontinenta prineslo tudi trtno uš, ki je skupaj s peronosporo skoraj popolnoma uničila trtne nasade v Beli krajini. Kmetje so se začeli zadolževati ali odhajati s kmetij. Takrat se je po Beli krajini naglo širil glas o obljubljeni deželi preko oceana, v kateri se »cedita med in mleko«. V belokranjske vasi so začela prihajati prva pisma s pisanimi tujimi znamkami in vaščane vabila v tujino, pozneje so prihajali celo izseljenski posredniki in Belokranjce novačili z opisi prelepega življenja preko oceana. Vasi so preplavili reklamni plakati in letaki s ceniki potovanja v Ameriko (Sulič, 1995). Medtem ko so se Slovenci pred prvo svetovno vojno izseljevali predvsem preko oceana, so bile migracije po prvi svetovni vojni predvsem kontinentalne. Ko so Združene države Amerike pot preko oceana skoraj zaprle, so si slovenski izseljenci začeli iskati delo v evropskih industrijskih deželah. Francija je postala »nova Amerika«. Tudi Nežin brat Jože je delo najprej našel v Franciji, nato pa v francoski koloniji Alžiriji.

Neža se je za migracijo odločila iz radovednosti in želje po učenju. Njena želja je bila potovati, odkrivati nove, oddaljene kraje ter občutiti tamkajšnje življenje. Nelperspektivnost okolja je od doma odgnala že njena brata. Njuni razlogi za izselitev niso bili enaki njenim. Odločitve za migracijo so odvisne od družbenih kontekstov in različnih individualnih interesov, ki posameznika spodbujajo ali celo prisilijo v selitev. Posameznik med različnimi vzroki in razlogi racionalno in emocionalno (Lukšič Hacin, 1995) pretehta svoje možnosti. Nežin emocionalni element pri odločitvi za odhod od doma je bilo hrepenenje po potovanju, racionalni pa vstop v sarajevski samostan. Neža v tistem trenutku namreč ni imela druge možnosti niti za izobraževanje niti za želeno prečkanje meje.

Odhod od doma in razvoj samozavesti

Nekaj tednov po koncu osnovne šole je nastopil čas za odhod v samostan. Z očetom sta v Metliki sedla na vlak, ki ju je najprej peljal do Zagreba, kjer sta prestopila na vlak do Sarajeva. Neža je opazovala sopotnike, za katere je zapisala, da so »čudno govorili pa tudi niso bili oblečeni kot v Sloveniji«. Po prihodu v Sarajevo sta se z očetom ustavila v kavarni, kjer je prvič zaužila jed, ki je ni bila vajena:

Mlad Turek nama je prinesel v majhnih šalicah črno kavo, po kavi pa nam je prinesel nekakšen bosanski gulaž s krompirjem. Omaka je bila vsa rdeča in v ustih sem čutila kakor ogenj, ker je bilo preveč paprike in mi nismo bili vajeni take hrane. Ker sva bila lačna, pa sva vseeno vse pojedla in pogasila ta ogenj s pol litrom vina in še eno kavo!

Po prihodu v samostan se je srečala s sestrično Marijo in se poslovila od očeta. Nekatera dekleta so v samostanu pridobivala teoretična, druga praktična znanja, kot so kuhanje,

šivanje, vezenje in pletenje, nekatere pa so se izobraževale za poklic tajnice. Ko so sestre prebrale Nežino šolsko nalogo, so se odločile, da bo v samostanu lahko nadaljevala splošno izobraževanje: »Tu je bilo vse drugače kot v Suhorju! Med mnogimi predmeti smo se učili nemški in francoski jezik, ki nam je bil vsem težak in mislila sem, da mi ne bo nikdar mogoče izgovarjati teh besed.« Trikrat tedensko je obiskovala tudi ure klavirja in petja. Neža se je v samostanskem okolju predvsem prilagajala, in sicer z učenjem jezika, klavirja, petja, s prevzemanjem določenih navad, spoštovanjem pravil in norm.

Le nekaj mesecev po Nežinem vstopu v samostan je njena 24-letna sestrična Marija hudo zbolela in umrla. Nežo je Marijina smrt hudo pretresla ter pri njej vzbudila eksistencialna vprašanja in refleksijo: »Žalostna sem bila in mislila, da sem sama na svetu; kaj pa če tudi jaz umrem tako mlada kot moja sestrična? Daleč od doma in staršev?« Neža se je ob smrti zavedla krhkosti in kratkotrajnosti življenja ter se zbalala za svoje življenje, za katero je imela še veliko načrtov in želja. Z refleksijo in avtoanalizo je pridobivala znanje o sebi: njeno védenje o tem, kaj si želi v življenju doseči in postati, se je po tem dogodku le še bolj izostrilo.

Odhod v svet in sprejemanje večkulturnosti

Po Marijini smrti ji je bila v veliko tolažbo gospa Emilija. Sestre so včasih v samostan sprejele stare in bogate gospe, večinoma vdove ali samske ženske. Med njimi je bila tudi Emilija Srna, ki je imela sobo tik nad Nežino veliko spalnico, v kateri je živela z drugimi dekleti. Neža ji je ob popoldnevih nosila čaj in z njo klepetala. Nekega dne jo je Emilija vprašala, ali bi hotela z njo odpotovati v Egipt in sveto deželo. Neža je bila nad povabilom navdušena in je razmišljala le še o tem, kako bo pregovorila svoje starše. Zanimivo je, da v Nežinem zapisu ni nobenih dejavnikov, ki bi pri njeni odločitvi za potovanje skoraj neznano gospo delovali zaviralno, kot so na primer slovo od prijateljic v samostanu, staršev, strah pred neznanim, nevarnosti na poti. Njene odločitve se zdijo impulzivne in mladostno naivne.

V samostanu je zaprosila za tridnevni izhod, da je obiskala starše in jim povedala za načrt o potovanju z Emilijo. Starši so ji potovanje na njeno veliko presenečenje dovolili. Neža se je razveselila skorajšnje uresničitve svojih sanj ter se še isti dan vrnila v samostan, kjer je oznanila svoj odhod. Z Emilijo sta se v Zagrebu srečali takoj, ko je Neža dobila potni list.

Z mojim atom sva šla v župnišče v Suhorju, da nama napravi potne liste, ker ate naju je hotel spremljati do Italije. Torej sestali smo se v Zagrebu in smo šli takoj k egiptovskemu konzulu, da nam validira potne liste. Bil je zelo prijazen, vendar med vsem je pravil, da ni dobro obiskovati Egipt in Palestino; da je nevarno zaradi političnih razmer, da so veliki nemiri med Egipčani in Angleži. [...] Močno smo bili razočarani.

Kljub temu sta se odločili, da gresta na pot – z vlakom v francoski Lurd. Tam sta ostali dva meseca, nato sta pot nadaljevali v Španijo. Ustavili sta se v Bilbau, kjer sta ostali nadaljnja dva meseca, nato sta se ustavili v Madridu. Vsak dan sta hodili k maši in na trg ter obiskovali bližnja mesta. Z upiranjem pričakovanim družbenim pravilom in razvijanjem alternativnega življenjskega sloga je Neža na poti z Emilijo z opazovanjem in s preizkušanjem pridobivala sociokulturna znanja: spoznavanje drugačnih kultur, navad ljudi, preizkušanje jedi, učenje plesov. Novemu okolju se je prilagajala z učenjem novega jezika. Iz dneva v dan je bolje govorila špansko: »Vsi so rekli, da se hitro učim, kar me je močno razveselilo.« Neža se je hitro privadila na način življenja v Španiji. Všeč so ji bile živahne in polne ulice, dišeči vrtovi in muzeji.

Vsak teden je pisala staršem in sestram. Nekega dne se je odločila, da bo pisala bratu, mojemu dedku, ki je živel v severni Afriki. Oče ji je iz Suhorja po pošti posredoval Jožetov naslov, Neža pa je bratu še isti dan sporočila, da je s prijateljico Emilijo v Madridu. Jože ji je nemudoma odpisal in se v pismu čudil, da je »sama« v tuji deželi: »Saj si še otrok! Pošlji brzojavko, kadar bosta prišli v mesto Oran v Afriki!« Z gospo Emilijo sta z vlakom med dišečimi vrtovi pomarančevcev oddrveli proti jugu Španije.

Proti večeru sta prispeli v Malago, kjer sta se vkrcali na ladjo proti Maroku. Naslednje jutro sta se zbudili v Melilli v Afriki. Po krajšem obisku mesta sta z ladjo odpluli do pristanišča Oran v Alžiriji. S taksijem sta se odpeljali do hotela, od koder sta Jožetu poslali telegram. Brat je bil naslednje jutro že v hotelu. Bil je jezen, da so starši mladi Neži dovolili potovati z neznano žensko. Emiliji ji rekel: »Gospa, ne vem, kakšni so vaši načrti in kam želite potovati, jaz nisem proti temu, ampak moja sestra bo pa šla z menoj na posestvo, kjer delam. Ona bo ostala pri direktorju in njegovi ženi, kateri jo z veseljem čakajo. Prihodnjega meseca oktobra pa se vrneva skupaj domov v Slovenijo!« Neža je vedela, da ima starejši brat prav, zato se ni upirala.

Življenje v Afriki

Naslednje jutro sta se z avtobusom odpeljala proti jugu. Posestvo, na katerem je delal Jože, je bilo od Orana oddaljeno 200 km, polovico poti so vozili po puščavi. Po nevarnih ovinkih so prispeli do mesta Maskara, ki je bilo popolno nasprotje deželi, ki si jo je ogledovala skozi okno avtobusa: »Lepe hiše z lepimi vrtovi, drevesa in neizmerna polja in vinogradi vse naokoli. Ravno je bil prvi maj in pšenica je bila že dozorela. Mnogo živine in konjev in ovc!« Ko so prišli na posestvo, ju je na vrtu pričakal direktor s svojo ženo. Neža ju, kljub temu da se je v samostanu učila francoščino, ni razumela niti besedice. Odločila se je, da se je bo hitro naučila: »Špansko sem se dosti hitro naučila; po treh mesecih, odkar sem bila na posestvu, sem že dobro govorila francoščino, da so se vsi čudili!« Na učenje tujega jezika vpliva več dejavnikov: osebne lastnosti, jezikovna nadarjenost, način in strategija učenja, med ključnimi elementi pa je motivacija

(Dörnyei, 2006). Ker je bila Neža za učenje jezika zelo motivirana, je bilo njeno učenje uspešno kljub morebitnemu pomanjkanju jezikovnih sposobnosti, ki jih je poudarila med izobraževanjem v samostanu.

Neža s prečkanjem meja ni imela težav. Prestopanje meja ji je prineslo svobodo, omogočalo ji je spoznavanje novih krajev, kultur, znamenitosti, drugačnega načina življenja, učenje jezikov in odkrivanje novih možnosti. Prvi prehod meje je pri njej povzročil manjši kulturni šok, prvič je slišala jezik, ki ga ni razumela; videla ljudi drugačnega videza, vedenja, oblečene v drugačna oblačila, prvič je okusila (turško) jed, ki je ni bila vajena. Vsako naslednje spoznavanje kulture je bilo zaradi njene večje odprtosti za izkušnje manj dramatično.

S prihodom v Afriko je Neža dobila novo ime: Agnes. Dnevi po prihodu so hitro minevali. Nekega nedeljskega popoldneva je Jože svojo sestro opomnil, naj se pripravi za pot domov, a ga je Agnes presenetila s svojo odločitvijo, da bo še nekaj časa ostala na posestvu, se učila francoščino, nato pa se sama vrnila domov. Jože je bil presenečen nad sestrinimi besedami, a sta ga direktor in žena pomirila z obljubo, da bosta zanjo lepo skrbela. Njena v težkih življenjskih preizkušnjah dosežena emocionalna zrelost se je pokazala med premagovanjem žalosti po Jožetovem odhodu: »Pogrešala sem brata, potem pa čas ozdravi vsako žalost, posebno ko smo še tako mladi; hitro se joka in še hitreje se smeje, saj drugače ne bi mogli živeti!«

Prva ljubezen

Leta 1933 je na posestvo prišel novi oskrbnik z ženo in s sinom Georgesom. Po dveh mesecih prijateljstva sta si z Georgesom priznala, da sta zaljubljena, česar njegovih starši niso sprejeli z navdušenjem:

En dan se je Georges tako pokregal s svojimi starši, da mu je oče zapovedal, da naj gre kamor hoče; da mu ne bodo nikdar dovolili, da se tako mlad poroči. Naskrivaj se je prišel posloviti od mene, rekoč, da gre k vojakom in ko bo izvršil to vojaško službo, se bova poročila. Strašno sem bila obupana in žalostna. Obljubila sem mu, da ga bom čakala, kolikor bo treba!

Agnes ga je čakala, a ji fant v nekaj mesecih ni poslal niti enega pisma. Pred odhodom je Georges na posestvu ob nedeljah obiskoval bratranec Justin, s katerim so postali dobri prijatelji. Justin je s svojimi nedeljskimi obiski nadaljeval tudi po Georgesovem odhodu in Agnes stal ob strani. Ko je Justin nekega nedeljskega popoldneva znova prišel na obisk, jo je zasnubil. Naslednje jutro je direktorju oznanila poroko. Ta nad novico ni bil navdušen: »Če se želiš poročiti, moraš iti k tvojim staršem, da jim vse razložiš; in če boš še vedno odločena za poroko, kar nazaj prideš!« Tudi direktorjeva žena jo je skušala prepričati, naj se ne poroči, saj bo moža spoznala v svoji domovini. Njen pomislek se je morda nanašal na dvom o uspešnosti zakona dveh ljudi iz različnih kultur, lahko pa

tudi na dojemanje romantične ljubezni v njenem družbeno-zgodovinskem kontekstu. V sodobnosti je poroka iz ljubezni pričakovana in družbeno sprejemljiva, medtem ko v preteklosti ni bila. Motivi za sklepanje porok so bili nemalokrat racionalni, odvisni od pričakovanj družine.

Povratak domov in kulturni šok

Agnes je svojemu zaročencu sporočila, da odhaja k staršem po dovoljenje za poroko. Leta 1935 se je skupaj z direktorjem in njegovo ženo odpeljala v пристanišče Oran, od koder sta zakonca odšla na počitnice v Francijo, Agnes pa domov. Skupaj so potovali do Marseilla, od koder je Agnes z vlakom nadaljevala pot skozi Benetke v Ljubljano. Po prihodu v slovensko prestolnico si je po naporni poti odpočila v hotelu in nato nadaljevala pot do Metlike, kjer jo je pričakal brat Jože. Ob prihodu domov je doživela manjši kulturni šok: »Še sedaj mislim, kako mi je bilo čudno, ko sem na vlaku slišala govoriti po slovensko; saj je že minilo šest let, odkar nisem govorila našega jezika!« Ko je vstopila v domačo hišo, je čutila nekaj neopisljivega: »Ate in mama so se precej postarali. Hiša in vse naokoli se mi je zdelo tako majhno, da mi je bilo skoraj neverjetno, da sem tu živela svoja najmlajša leta. Ate in mama so jokali od veselja, stare mame pa ni bilo več; umrla je, ko je bila stara štiriinosemdeset let.«

Vsako nedeljo je bila povabljena k sorodnikom ali prijateljem. Ko so opazili, da ne pije (več) vina, so jo zbadali: »Nežika ne pije vina, ker je bolna; kaj ne vidite, kako je blede! Saj bo gotovo kmalu umrla.« In tudi pri maši so jo gledali, »kakor če bi bila kakšna čudna stvar«. Odnos okolja do Nežinih novih izkušenj je bil različen: ožje okolje jo je sprejemalo (družina), čeprav s humorjem in z zbadanjem glede novih navad. Širše okolje (lokalna skupnost pri maši) pa jo je dojemalo kot »čudno«. To je v njej vzbudilo spoznanje, da je »spremenjena oseba«. Vendar pri tem ne gre le za proces odraščanja (iz deklice v mlado žensko), temveč tudi za razlikovanje od okolja (»vaško življenje«), iz katerega je odšla. Spoznala je, da ni več Nežika, ki je kot mala brezskrbna deklica tekala po tej belokranjski vasi in so jo imeli vsi radi. Po nekaj letih se je vrnila kot spremenjena oseba – Agnes, ki je »stara«, nespremenjena vaška družba ni več sprejemala. Začutila je, da v Beli krajini ne bi mogla več živeti. Ko jo je bratranec Janez skušal prepričati, naj se ne vrne v Afriko, mu je odgovorila: »Jez tukaj ne bi mogla živeti. Navajena sem vročemu soncu in tistemuh vetru, ki prihaja tam daleč iz puščave, in divje afriške narave in obljubila sem svojemu fantu, da se k njemu vrnem, ker ga res ljubim in si želim živeti, kjer je on!« Odločila se je, da ostane v domači vasi le še do božiča. Še zadnjič si je želela doživeti jesenski čas trgatve, v domači cerkvi slišati Sveto noč in druge božične pesmi. Januarja 1936 je dobila potni list, se še zadnjič poslovila od svoje družine in prijateljev ter se znova podala na pot. Ko je ladja priplula do Orana, je v pristanišču zagledala svojega zaročenca.

Poroka in nova družina

Poročila sta se 28. marca 1936 v Oranu. Poleg imena, ki se je iz Neže po prihodu na vroči kontinent spremenilo v Agnes, se je s poroko iz njenega osebnega imena izbrisalo še tisto, kar je ostalo slovenskega – priimek. Neža Gerkšič je s poroko postala Agnes Lacroix. Pomemben dogodek, kot je bila poroka, je prinesel simbolno spremembo – spremembo imena in priimka. Ime pomeni in pove veliko, je nekakšno »bistveno obeležje identitete«. Na človeka pripenja njegovo osebno in družinsko identiteto, osebno zgodovino, etnični izvor, kulturo in zakonski status (Južnič, 1993). Po poroki je Agnes delala od jutra do noči. Odgovorna je bila izključno za hišna dela, na posestvu ji ni bilo treba delati: prala je, likala, šivala in popravljala razne stvari, kar nakazuje na raznovrstna, v vsakdanjem življenju pridobljena (praktična) znanja. Kmalu po poroki je zanosila in decembra 1936 rodila prvorojenca, le po petnajstih mesecih še hčerko. Minevali so meseci in leta, otroka sta rasla, vsi drugi so bili zaposleni vsak s svojim delom.

Agnes je z možem rada obiskovala Arabski trg. Kljub temu da so na tržnico smeli prihajati le moški in so morale žene Arabcev ostajati doma, Agnes to ni ustavilo, še naprej je obiskovala ta njej ljubi kraj. To nakazuje na razvoj njenega alternativnega sloga življenja ter na sociokulturno znanje, kar se kaže v primerjavi, ki jo je naredila med Španci in Arabci: »Španci so vroče krvi in ko so zaročeni ali poročeni, so strašno ljubosumni. Žena ne sme nikamor sama, prav tako kot pri Arabcih. In za vsako malenkost so pretepali svoje žene.« Upoštevati moramo, da je iz njene avtobiografije učenje mogoče razumeti kot način upora proti uveljavljenim in pričakovanim pravilom. Prav upornost in želja po znanju sta jo od doma vodila v širni svet.

Takoj po izbruhu druge svetovne vojne leta 1939 se je Justin zglašil v vojašnici Maskare, Agnes je ostala sama s taščo, z otroki in delavci, tast je takrat že umrl.

Nemci so bili povsod in velika nesreča z njimi. Po mestih so kradli hrano in obleko; hudo je bilo še bolj v Franciji! Pri nas v Afriki nismo trpeli pomanjkanja, ker smo vsega imeli doma. Jaz sem pošiljala k stricu razne hrane dvakrat na teden, da naša otroka nista trpela in cela družina ne, do konca vojne, ki je trajala pet let!!!

Po moževi vrnitvi je tretjič zanosila in rodila deklico, osemnajst mesecev pozneje pa še drugega sina. Ko sta bila najmlajša otroka dovolj stara za vpis v šolo, sta šla stanovat k prijateljem, ob nedeljah pa sta hodila domov na obisk. Po taščini smrti sta Agnes in Justin na posestvu ostala sama. Kmalu po koncu druge svetovne vojne, v začetku novembra 1954, so se Alžirci začeli upirati francoskim kolonizatorjem. V želji po neodvisnosti so po vsej državi izbruhnile velike vstajniške manifestacije in dobro organizirane akcije. »Oboroženi Arabci so divjali po posestvih; ko so našli družino v hiši, so najprej pobili otroke, posilili so ženske, potem pa so vsem odrezali glave, eno za drugo. Strašne stvari so se dogodile in vsi smo živeli v velikem strahu!« Najprej so pobegnili bogati Francozi. Posestniki so zapustili vse svoje imetje ter odšli živeti v mesto ali pa so se vrnili v Francijo.

Tudi Agnes in njena družina se je pripravljala na odhod, kar jih je strašno razžalostilo, še zlasti njenega moža. Svoj dom so zapustili na veliko noč leta 1957. Razmere med Francijo in Alžirijo so se iz dneva v dan slabšale. Justin si ni želel vrnitve v Francijo in tudi Agnes si ni več predstavljala življenja zunaj Alžirije. Justin je hudo zbolel. Da bi mu povrnila veselje, se je Agnes kljub slabim razmeram, kolonialni vojni in moževi bolezni opogumila in spomladi leta 1958 odprla svojo restavracijo. Najmlajša otroka sta ji obljubila pomoč pri delu.

Sprememba položaja: opolnomočenje

Nežina individualnost se je izostrila že v zgodnji mladosti, ko se je odločila uresničiti svoje otroške sanje in je prepričala starše, da so ji dovolili zapustiti rodni kraj. Pozneje sta se njeni močna volja in samostojnost pokazali ob odhodu iz samostana ter na potovanju vse do Alžirije. Tam se je nekako podredila novemu načinu življenja, se pustila voditi in učiti. Tudi pozneje, ko se je poročila in imela otroke, ni izražala svoje individualnosti. Ta se je ponovno izostrila ob izbruhu vojne, ko je mož odšel od doma, na posestvu pa je ostala sama z otroki. Ob prevzemu glavne vloge v družini se je okrepil njen notranji občutek moči in kontrole. Soočala se je z nepredvidljivimi dogodki, za katere v tem okolju ni bilo družbeno predpisanih vlog. Ženske v negotovem obdobju, kakršno je čas vojne, razvijejo drugačne vloge, kot jih zasedajo sicer. Pri tovrstnem inovativnem učenju učeči nimajo vzorcev, ki bi jih lahko posnemali. Po moževi vrnitvi iz vojne je njen položaj ostal nespremenjen, še več, s povečevanjem družbene napetosti se je povečevala tudi njena vloga v družini.

Kljub napornim dnevom si je pogosto dopisovala z domačimi. Oče in mama sta že umrla. Tudi Justin se je iz dneva v dan slabše počutil in je januarja 1961 umrl. Pokopali so ga na velikem katoliškem pokopališču v Oranu, kjer je bila pokopana vsa njegova družina. Po pogrebu so se vrnil domov in po le osmih dneh nadaljevali z delom. Neža si je kmalu nedaleč od gostilne lahko privoščila lepo in precej večje stanovanje. V začetku leta 1962 je bilo jasno, da se bo vojna končala in da bodo morali vsi Francozi zapustiti Alžirijo. V restavracijo je, še zlasti po podpisu Evaianskega sporazuma 1. julija 1962, prihajalo vse manj gostov. Alžirija je svojo neodvisnost in mednarodno priznanje plačala z osemletno vojno in s človeškimi ter materialnimi žrtvami, prav tako so vse izgubili tudi francoski naseljenci. Agnes se ni vdala in je vztrajala z delom, tudi na dan, ko so Arabci razglasili svojo neodvisnost in ji svetovali, naj zapre restavracijo: »Nekateri prijatelji so mi svetovali, da ne odprem gostilne ta dan; da bodo Arabci vse razbili; jaz pa se nisem bala in gostilna je bila odprta cel dan!«

Večina Francozov je pobegnila, tudi Nežini otroci, z mamo je ostala samo najmlajša hči. Ker v mestu ni bilo več francoskih uradnikov, je bila Nežina gostilna vse pogosteje prazna. Spomladi sta Agnes in hči pripravili vse potrebno za odhod, še zadnjič skrbno

pospravili in očistili gostilno ter jo dostojanstveno zaprli. Dvajsetega junija 1963 sta se odpeljali do пристаниšča v Oranu ter stopili na veliko ladjo, ki je čakala begunce.

Z ladje sem gledala gor proti mestu, kjer je bil zakopan moj mož; iz vsega srca sem molila za pokoj njegove duše, sestre in strica; sedaj vsi počivajo za veke v tej tuji deželi. Vroče solze so nama tekle po obrazu, meni in Malu, tako da nisva opazili, da je ladja že daleč od пристаниšča!

Proces spreminjanja identitete

Identiteta je nenehno izpostavljena procesom spreminjanja (Strauss, 1959; Tennant, 2012; Bjorklund, 2014). Čeprav posameznik teži k njihovemu zmanjševanju in vzpostavlja strategije za ohranjanje občutka osebne kontinuitete, so transformacije identitete neizogibni del vsake biografije. Spreminjanje se dogaja kot proces, tako da na novo pridobljene izkušnje le postopoma spreminjajo samoopredelitve. Biografske zareze so sestavljene iz več manjših razhajanj. Ti trenutki v biografiji omogočajo posamezniku, da zazna spremembe ter razišče in potrdi nove vidike identitete. Sprememba identitete se najlaže jasno opredeli in ovrednoti z vidika sedanosti. V primeru analizirane pripovedi je ključno vlogo v procesu refleksivnega zavedanja osebne spremembe odigral poznejši obisk izvirne družbe. Po šestih letih bivanja na tujih tleh se je Agnes vrnila domov po dovoljenje za poroko z Justinom. Takoj je začutila, da se je med bivanjem v Afriki preveč spremenila, da bi lahko živela v okolju, v katerem je odraščala. Doma se ji je vse zdelo tako »majhno«: rojstna hiša, vrtovi, vinogradi, polja ... Razočarali sta jo ozkosrčnost in »majhnost« ljudi, med katerimi je odraščala. Ker ni več pila vina, so jo vaške gospe označile za »bolno« ter ji napovedale skorajšnjo smrt. Ko pa je šla v nedeljo k maši, je imela občutek, da jo gledajo, kot bi bila »čudna stvar«. Tako njena odločitev za vrnitev v Afriko ni bila le posledica zaveze zaročencu, pač pa njena osebna odločitev. Ob obisku domačega kraja se je zavedla, da ga je prerasla in da se je za bivanje v njem in med ljudmi, ki je niso (več) sprejeli medse, preveč spremenila.

S temi izzivi se soočajo migranti, ko/če se vrnejo domov. Tako kot so morali biti prilagodljivi in ustvarjalni ob prihodu v novo kulturo, morajo biti prilagodljivi in ustvarjalni ob (morebitni) vrnitvi. Položaj posameznika se spremeni, ker sta spremenjena tako on/ona sam(a) kot tudi kulturno okolje, iz katerega je odšel/odšla.

Migracija je Nežo osvobodila preprostega, revnega in garaškega načina življenja, ki je zaznamovalo njeno družino. Iz hvaležnosti do življenjske priložnosti je bila pripravljena prevzemati iz okolja vse, kar ji je ponujalo. Življenje v tujini ji je nudilo obilje ne le v materialnem smislu, temveč tudi s pridobivanjem neprecenljivih izkušenj, z učenjem, s spoznavanjem novih kultur, jezikov in ljudi, z naravnimi bogastvi, prehrano, načinom življenja, s plesi, z mentalitetami. Ker je bila odprta za sprejemanje, je njena transformacija potekala lahkotno, hitro in neboleče. Vse njene izkušnje pa niso bile neboleče in nekonfliktne.

Nežino bolečino smo spoznavali iz pripovedi hčerke Malou o (ne)prenašanju maternega jezika na svoje otroke. Zaupala nam je, da je mamo pri dvanajstih letih vprašala, zakaj jih ni naučila maternega jezika, a ji je le obrnila hrbet in ji ni nikoli odgovorila. Očitno je hčerkino vprašanje zadelo bolečo točko v njenem življenju. Malou nam je povedala, da je bilo s selitvijo v hišo očetovih staršev konec petja slovenskih pesmi in pogovorov. Tašča je zahtevala, da se pri hiši govori izključno francosko. To nakazuje pomemben vpliv okolice na akterja. Migracijski položaj se izkaže kot ovira za učenje in prenos znanja na mlajše generacije. Podobne zgodbe (spomine) beremo v raziskavi Dalmatinske neveste (Malečkar, 2005). V Brkinih so (slovenske) tašče omejevale, da bi se vnuki učili jezika mater, »dalmatinskih nevest«. Opazimo vzorec moči tašče, ki vpliva na to, kateri jezik se bodo vnuki učili.

Kljub temu da Neža svoje kulture (jezika) ni prenašala na svoje otroke, v avtobiografskem zapisu potrjuje, da je svoje življenje živila kot oseba z več identitetami (glej Milharčič Hladnik, 2011), jeziki, domovi in domovinami, ne da bi katerokoli ali kateregoli zavrgla. To dokazujejo njene besede na koncu avtobiografske zgodbe:

Tisti, ki bo mogoče prebiral te vrstice, ga prosim, da oprosti morda vsaka beseda ni na svojem mestu; po tolikih letih se lahko pozabi svoj domači jezik, čeprav ga vedno čutim v svojem srcu! Nikdar ne preteče en sam dan, da ne bi potihoma prepevala naše lepe slovenske pesmi, ker je res, da se najlažje spominjam pesmi, katere sem pela v Suhorju, tam, kjer sem bila doma! Samo šestnajst let sem bila stara, ko sem prišla v Afriko in tam sem doživela in preživela najlepša leta mojega življenja z ljubečim možem in našimi lepimi otroki in sedaj po tako dolgih letih sanjam o tistih časih in moje misli poletavajo tja na naše posestvo, na naše sosede in malo reko, kamor smo hodili na sprehod; seveda ta reka še vedno hiti po vročem polju navzdol po velikih ovinkih, dokler ne priteče do morja in tam se spremeni v silne valove! Velikokrat se vprašam, ali pridejo še vedno štorke gnezdit na našo streho; zdi se mi, da jih še slišim klopotati: »kla, kla, kla«!

Agnes je umrla štiri leta po zapisu svoje življenjske zgodbe, 24. marca 1998, stara 85 let.

Strategije učenja ob migraciji

Na podlagi analize avtobiografskega zapisa, opravljenih raziskav (npr. Kožar Rosulnik, Ličen, Milharčič Hladnik, 2016; Ličen, Lihtenvalner, Podgornik, 2012) in analize literature (Wildemeersch in Stroobants, 2009) smo oblikovali poskusno teorijo o učenju ob izkušnjah migracije. Na prvi pogled se zdi učenje po prihodu v novo okolje povezano predvsem s prilagajanjem, vendar smo v analizirani zgodbi akterke migracij prepoznali pet različnih strategij. Njeno učenje je potekalo pod vplivom socialnega okolja in individualnega življenja, nabora znanj, prepričanj, vrednot in osebnostnih lastnosti.

Pri prvi strategiji učenja, tj. strategiji prilagajanja ali adaptaciji, je Neža dala prednost družbenim zahtevam, znotraj katerih je oblikovala takšne zmožnosti, kot ji jih je narekovalo okolje. Novemu okolju se je prilagajala predvsem z učenjem jezika, s prevzemanjem določenih navad, načinom oblačenja, spoštovanjem pravil in norm. Poudariti je treba, da je strategijo prilagajanja izbrala zavestno, kar razumemo kot aktivno prilagajanje. Akterka migracije se ni pasivno prilagajala, temveč je svoje znanje formirala aktivno. Prilagoditev je strategija, ki daje prednost družbenim pred osebnimi zahtevami in ki za izhodišče sprejme domnevno nespremenljiv značaj struktur priložnosti v okolju. Proces povezovanja posameznika in konteksta večinoma usmerjajo (spremenljive) potrebe in pogoji okolja. Bistven je poskus pridobitve potrebnih zmožnosti, da bi zadovoljili in sprejeli družbena pričakovanja.

Druga strategija, ki jo je akterka migracije uporabljala pri učenju, je bila identitetna rast. Sprememba okolja je pri njej vzbudila eksistencialna vprašanja. Spraševala se je, kdo je, kakšne so njene vrednote in kakšna oseba si želi postati. O sebi se je učila tudi na podlagi razlikovanja od »drugih«. S spoznavanjem novih kultur, mentalitet in vrednot je ozaveščala svoje in nenehno presojala, s katerimi se lahko identificira – jih prevzame kot svoje – in s katerimi ne. V nasprotju s prilagoditvijo je strategija identitetne rasti usmerjena na posameznika znotraj družbenega konteksta, na katerega je težko vplivati. Usmerjena je v celosten razvoj posameznika kot svobodnega in odgovornega subjekta. Gre za razvoj vseh vidikov in potencialov osebe kot celote, da bi bila zmožna soočenja z družbenimi spremembami.

Tretjo strategijo, ki smo jo zaznali, je razvijanje individualnega sloga življenja, ki se v analizirani zgodbi kaže kot upor proti uveljavljenim pravilom, in individualiziranega načina sledenja družbenim zahtevam, ki se jim kot posameznica ne želi podrežati. Ob tem je akterka migracije uvedla svoja pravila in prakso. To strategijo razumemo kot usmerjenost v razvoj alternativnega, drugačnega življenjskega sloga, ki se razlikuje od drugih (ljudi, vzorcev). Posameznik se omejitvam okolja ni pripravil prilagoditi, zato išče izhod iz družbenih zahtev in pri tem uvede nova pravila, novo prakso.

V Nežini zgodbi smo v manjši meri zaznali strategijo poseganja v družbena pravila okolja, s katerimi bi kritično presojala in spreminjala/preoblikovala družbene dejavnike ter aktivno posegala v kulturo/družbo okolja, kar pomeni, da bi z namenom spreminjanja njegovih zahtev in pričakovanj poskušala vanj vpeljati novosti. Res pa že sama Nežina odločitev za odhod od doma odraža njen upor proti pričakovanim družbenim pravilom. Strategija upornosti je usmerjena v kritični premislek in delovanje posameznika v smeri vplivanja, morda celo spreminjanja zahtev družbe, v kateri živi. Proces učenja poteka tako, da posameznik aktivno posega v okolje in pri tem vanj poskuša vpeljati novosti: z družbeno aktivnostjo, požrtvovalnostjo in zavzetostjo.

Peta strategija, ki jo je Neža uporabila med vojno – ko je ostala sama v hiši in nadzirala delo na posestvu –, je bila strategija inovativnega učenja. Takrat se je soočala

z nepredvidljivimi dogodki, za katere ni imela na razpolago družbeno predpisanih vlog. Pri tej strategiji učenja je posameznik brez vzorcev, ki bi jih lahko posnemal. Za inovativno učenje je značilna usmerjenost v prihodnost, bistvene vsebine pa predvidevanje namesto prilagajanja nekemu znanju, zavzetost, razmišljanje in prevzemanje odgovornosti (Marentič Požarnik, 2005).

Sklep

Avtobiografski zapis je omogočil uvid v kompleksnost in heterogenost učenja iz izkušenj, ki jih prinaša migracija. Kljub temu, da se zdi vstopanje v novo kulturno in družbeno okolje povezano predvsem s prilagajanjem (z učenjem jezika novega okolja, prevzemanjem navad, spoštovanjem pravil in norm), smo v analizi izbranega avtobiografskega zapisa odkrili pet različnih strategij učenja. Strategija prilagajanja se je pojavila kot odziv na kulturne spremembe, pri čemer je imela akterka migracij možnost, da se je v novo okolje vključila, se integrirala ali pa se je zavestno odločila za oblikovanje individualnega, alternativnega sloga življenja kot upor proti uveljavljenim pravilom in družbenim zahtevam. V pripovedi akterke migracij je opazen pojav spreminjanja identitete, kar lahko pojasnimo z razmislekom A. Bron (Bron, 2002), ki ugotavlja, da se z vprašanji, kdo smo, zakaj smo in kakšna je naša prihodnost, pogosteje soočamo v prelomnih življenjskih situacijah, med katere vsekakor lahko umestimo tudi migracijo. V izbranem zapisu sta bili manj izrazito izraženi strategija poseganja v družbena pravila okolja, s katero je akterka migracij aktivno posegala v kulturo oziroma družbo novega okolja – ter strategija inovativnega učenja, ki jo je Neža uporabila v času vojne. Takrat se je znašla v situaciji, v kateri ni mogla posnemati vzorcev, kar je od nje zahtevalo inovativnost in prevzemanje odgovornosti.

Predstavljene strategije učenja so orodje, s katerim si lahko pomagamo pri analizi in interpretaciji učenja ob doživljanju migracije. Pričujoča raziskava odpira možnosti nadaljnjega raziskovanja, prispeva k védenju o vključevanju odraslih (predvsem žensk) v novo socialno okolje, in k učenju, ki ob tem poteka, dodatno pa osvetli tudi proces učenja v vsakdanjem življenju.

Literatura

- Allheit, P. (2009). Biographical Learning Within the new Lifelong Learning Discourse. V I. Knud (ur.), *Contemporary Theories of Learning: Learning Theorists – In Their own Words* (str. 116–128). London, New York: Routledge
- Bjorklund, B. R. (2014). *The Journey of Adulthood*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Bron, A. (2002). *Construction and Reconstruction of Identity through Biographical Learning. The Role of Language and Culture*. Stockholm: Stockholm University.
- Bruner, J. (2002). *Making Stories: Law, Literature, Life*. Cambridge, London: Harvard University Press.

- Charmaz, K. (2014). *Constructing Grounded Theory*. London: Sage.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry and Research Design*. London: Sage.
- Cukut Krilić, S. (2009). *Spol in migracija: Izkušnje žensk kot akterk migracij*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Dajčman, M. (1994). *Afrika, Afrika*. Novo Mesto: Erro.
- Dirkx, J. M. (1998). Transformative Learning Theory in the Practice of Adult Education: An Overview. *PAACE Journal of Lifelong Learning*, 7, 1–14.
- Dörnyei, Z. (2006). Individual Differences in Second Language Acquisition. *AILA Review*, 19, 42–68.
- ESREA Network on Migration, Ethnicity, Racism and Xenophobia* (2018). Pridobljeno s <https://www.esrea.org/networks/migration-transnationalism-and-racisms/>.
- Guo, S. (ur.) (2013). *Transnational Migration and Lifelong Learning: Global Issues and Perspectives*. London, New York: Routledge.
- Jarvis, P. (2006). *Towards a Comprehensive Theory of Human Learning*. London, New York: Routledge.
- Jarvis, P. (2012). Learning form Everyday Life. *HSSRP* 1/1, 1–20.
- Jordan B. in Düvell F. (2003). *Migration: The Boundaries of Equality and Justice*. Cambridge: Polity.
- Južnič, S. (1993). *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Klinar, P. (1976). *Mednarodne migracije*. Maribor: Obzorja.
- Kožar Rosulnik, K. (2015). *Biografsko učenje žensk v kontekstu migracij* (Doktorska disertacija). Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Kožar Rosulnik, K., Milharčič Hladnik, M. in Ličen, N. (2016). Women's Narratives on Learning through Migration. *Razprave in gradivo / Treatises and Documents*, 76, 29–47.
- Krofič, R. (2017). Pedagoški pomen zgodbe in narativne vednosti. *Sodobna pedagogika*, 68, 10–31.
- Ličen, N., Lihtenvalner, K. in Podgornik, V. (2012). The Non-Formal Education and Migration of the Aeta, an Indigenous Tribe in the Philippines. *Anthropological notebooks*, 18(3), 25–40.
- Lukšič Hacin, M. (1995). *Ko tujina postane dom: Resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Malečkar, V. (2005). *Dalmatinske neveste: Procesi ženske poročne migracije iz zadrškega zaledja v Brkine v 20. stoletju*. Koper: Založba Annales.
- Marentič Požarnik, B. (2005). Spreminjanje paradigme poučevanja in učenja ter njunega odnosa – eden temeljnih izzivov sodobnega izobraževanja. *Sodobna pedagogika*, 56(1), 58–74.
- McNair, S. (2009). *Migration, Communities and Lifelong Learning*. Leicester: NIACE.
- Mezirow, J. (2009). An Overview of Transformative Learning. V I. Knud (ur.), *Contemporary Theories of Learning: Learning Theorists – In their own Words* (str. 90–105). New York: Routledge.
- Milharčič Hladnik, M. (2009). Moje misli so bile pri vas doma: Poti prehodov v pismih. V M. Milharčič Hladnik in J. Mlekuž (ur.), *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb* (str. 23–58). Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU.

- Milharčič Hladnik, M. (2011). *IN – IN: Življenjske zgodbe o sestavljenih identitetah*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Milharčič Hladnik, M. in J. Mlekuž (ur.) (2009). *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Rossiter, M. in Clark, M. C. (2007). *Narrative and The Practice of Adult Education*. Malabar: Krieger.
- Rotar, D. B. (2013). Informalno pridobivanje znanja. V P. Kelava (ur.), *Neformalno učenje? Kaj pa je to?* (str. 103–126). Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Strauss, A. (1959). *Mirrors and Masks: The Search for Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strle, U. (2009). Bila je preprosto sreča, da sem prišla v Kanado: O razlogih za selitve skozi Stankino življenjsko zgodbo. V M. Milharčič Hladnik in J. Mlekuž (ur.), *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb* (str. 89–117). Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Sulič, N. (1995). »Zmanjkali so čez noč«: O izseljevanju v ZDA iz Bele krajine. *Dve domovini/Two Homelands*, 6, 21–28.
- Tedder, M. in Biesta, G. (2009). Biography, Transition and Learning in The Lifecourse: The Role of Narrative. V J. Field, J. Gallacher in R. Ingram (ur.), *Researching Transitions in Lifelong Learning* (str. 76–90). Abingdon: Routledge.
- Tennant, M. (2012). *The Learning Self: Understanding the Potential for Transformation*. San Francisco: Jossey–Bass.
- Van Maanen, M. (2017). But is it Phenomenology? *Qualitative Health research*, 27(6), 775–779.
- Vidmar Horvat, K. (ur.) (2014). *Ženske na poti, ženske napoti: Migrantke v slovenski nacionalni imaginaciji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Wildemeersch D. in Stroobants, V. (2009). Transitional Learning and Reflexive Facilitation: The Case of Learning for Work. V I. Knud (ur.), *Contemporary Theories of Learning: Learning Theorists – In Their Own Words* (str. 218–232). London, New York: Routledge.
- Zelinska, M. (2013). Migration and Adult Education: Time, Place and Power. *Power and Education*, 5(2), 120–136.